

TEMA: Läsning och demokrati

I början av året, närmare bestämt den 5 januari i *Dagens Nyheter*, uttryckte sig Stefan Jonsson så här i essän *5 saker konsten vet om demokratin*:

Den demokratiska jämlikheten är skandalös. Den erkänner inga skäl till att någon ska bestämma mer än andra eller bestämma över andra. I en demokratisk gemenskap ska alla röster höras och alla bestämma tillsammans. Vi lever inte i ett sådant system. Vårt system är en representativ demokrati, det vill säga en inramad och inhägnad demokrati. Den lilla del av samhället och folket som framträder inom ramen får representera helheten. Så sett innebär varje politisk representationsform att demokratins gemenskap beskärs. De flesta hamnar utanför.

I sin text utvecklar han sina tankegångar genom att belysa konstens förmåga att tränga bortom denna demokratiska representations gränser: ”tystade röster, osynliggjorda existenser, subalternas livsformer”. När han gör detta uppmärksammar han konstens förmåga att vara performativ snarare än representerande, eftersom konsten har förmåga ”att med det estetiska blåsa liv i den politiska fantasin”.

Denna vinter har också diskussionens vågor gått höga vad gäller användningen av en av de estetiska uttrycksformer som Jonsson tar upp: skönlitteratur. I *Dagens Nyheter* har såväl rektorn vid Handelshögskolan i Stockholm, Lars Strannegård, som en lektor i engelsk litteratur i Örebro, Anna Uddén, yttrat sig om skönlitteraturanvändningen i programutbildningar vid våra universitet. Detta har de gjort utifrån helt olika utgångspunkter. I stora drag kan man säga att diskussionen har handlat om vad man använder skönlitteratur till, det vill säga argumenten för att använda skönlitteratur för olika ändamål.

Överhuvudtaget tycks frågor som rör vad, hur och varför man ska läsa glödheta. De är inte heller nya. I själva verket är de ständigt aktuella i ett demokratiskt system vars grundläggande förutsättning är att människor kan förstå och gå i dialog med olika former av framställningar. För att en demokrati ska fungera behöver ju medborgarna kunna så mycket mer än att kunna avkoda text – de behöver kunna

tolka text, det vill säga kunna läsa mellan raderna och värdera den information de erbjuds genom texterna de läser.

Det sistnämnda gagnas förhoppningsvis av utbildningssatsningar, men frågan är om detta räcker. Frågor som rör läsning och demokrati behöver också diskuteras kontinuerligt. Avsikten med föreliggande nummer, *Läsning och demokrati* 2018:3, är därför att bidra till en diskussion om läsning utifrån en rad olika perspektiv som rör medborgares möjligheter och begränsningar i undervisning där läsning förekommer. Ursprungligen härrör sig innehållet i numret från arbetet med en temadag på Göteborgs universitet med samma namn (*Läsning och demokrati*) som ägde rum den 6 mars 2017. Då fick inbjudna plenarföreläsare möjlighet att redogöra för sin syn på läsning och demokrati, och forskare och lärare i skolan möttes i en rad workshoppar med olika inriktningar. Intresset för att delta var oväntat stort. När över 260 lärare i göteborgsregionen anmält sig fick vi som arrangerade det hela sätta stopp eftersom lokalerna inte kunde svälja fler deltagare. Vid den sena eftermiddagens avslutande diskussion, då undertecknad agerade moderator, fanns ännu en rad viktiga frågor kvar som väntade på att bli närmare belysta: Vad syftar läsfrämjande åtgärder till? På vems/vilkas villkor genomförs dessa? Och hur arbetar vi med läsning i skolan så att intresse väcks för det som eleverna inte redan är bekanta med, vad gäller skönlitteratur och andra textformer?

Det är tänkbara svar på frågor som dessa som diskuteras i numret *Läsning och demokrati*. I *Maria Löfgrens och Per-Olof Erixons ETT DEMOKRATILYFT FÖR SVERIGE? OM RELATIONEN MELLAN LITERACY, SKÖNLITTERATUR OCH DEMOKRATI I LÄSLYFTET* undersöks Skolverkets satsning *Läsllyftet*. Det som Löfgren och Erixon intresserar sig för är den plats som skönlitteratur tilldelas i *Läsllyftet*, liksom förekomsten av demokratifrämjande inslag. De konstaterar att endast en läsllyftsmodul av tjugo har fiktionstexter som huvudsakligt tema och sätter detta i relation till litteraturutredningens förslag om ökad kunskap om barn- och ungdomslitteratur och litteraturdidaktiska metoder. De konstaterar att skönlitteratur i hög grad används för färdighetsutvecklande ändamål och lyfter fram dominansen av en språkvetenskaplig färdighetsdiskurs som en förklaring till att *Läsllyftet* ser ut som det gör. Dessutom uppmärksammar Löfgren och Erixon den paradox som ligger i att en utvidgad literacydiskurs, där literacy förstås och utvecklas i skilda sociala sammanhang, riskerar att leda till ”en uttunning av svensklärarens profession”. Men framför allt lyfter Löfgren och Eriksson fram vikten av satsningar på skönlitteratur där litteraturens potential som ”demokratilyft” tillvaratas.

Precis som Löfgren och Erixon uppehåller sig *Anna Nordenstam och Christina Olin-Scheller* vid frågan om *vad* man läser i skolan, även om den förstnämnda texten handlar om lärares vidareutbildning och den senare är inriktad på vad elever erbjuds för skönlitterära texter i skolan. I LÄTTLÄST – EN DEMOKRATIFRÅGA utgår Nordenstam och Olin-Scheller från de argument om mottagaranpassning som används av författare och förläggare vid utgivning av lättläst skönlitteratur. Eftersom dessa resonemang rymmer föreställningar och ideologiska värderingar om läsning, läsare och läskunnighet ser Nordenstam och Olin-Scheller ett uttalat behov av en kritisk, aktiv och medveten läsundervisning vid användningen av lättläst skönlitteratur, i synnerhet om frågor som rör genus och intersektionalitet ska få en plats i litteraturundervisningen.

Även *Catarina Economou* text, 'PÅ SAMMA VILLKOR?' LITTERATURUNDERVISNINGENS VARFÖR OCH VAD I GYMNASIEÄMNET SVENSKA SOM ANDRASPRÅK kretsar kring frågor som rör *vad* elever erbjuds i samband med litteraturundervisning. Hon riktar sitt intresse mot undervisning i svenska som andraspråk på gymnasiet och undersöker vad det är som motiverar valet av skönlitteratur för elever som läser svenska som andraspråk. Hon konstaterar att jämfört med de elever som läser kurser i svenska på gymnasiet erbjuds elever som läser svenska som andraspråk litteraturarbete främst i språkutvecklande syfte, inte för att få estetiska upplevelser eller för att utvecklas som människor och reflekterande medborgare. Dessutom uppmärksammar Economou det faktum att icke-västerländsk skönlitteratur knappast används, och att läsning på elevernas förstaspråk inte förekommer i undervisningen av elever i svenska som andraspråk.

Klassrumsarbete i flerspråkiga klassrum uppmärksammas även i numrets fjärde artikel, *Catarina Schmidts* BARNS LÄSPRAKTIKER I ETT DEMOKRATISKT SAMHÄLLE. I denna text, som tar upp frågor som rör hur undervisning organiseras, diskuteras tre barns möjligheter att använda sig av de literacy-erfarenheter som de förvärvat *utanför* skolan i den undervisning som de tar del av i skolan. Den klassrumsdiskurs som präglar elevernas undervisning domineras av "funktionell läsning", vilket innebär svårigheter för barnen att utnyttja och synliggöra den kompetens som de förvärvat utanför skolan. Texten pekar på möjligheter med undervisning som är inkluderande på så vis att kunskaper och erfarenheter som ligger utanför den monolingvistiska klassrumsdiskursen tillvaratas, och populärkulturens textformer utnyttjas. Samtidigt lyfter Schmidt fram betydelsen av en kritisk bearbetning av textframställningar i klassrummet, så att läsundervisning kan användas som utgångspunkt för skolans demokratiarbete.

Djamila Fatheddine närmar sig, i numrets femte artikel LITTERATURLÄSNING I SKOLAN – EN ANALYS AV KURSPLANEN I SVENSKA OCH DESS SYN PÅ LITTERATURLÄSNING, frågor som rör *varför* litteraturundervisning utformas som den gör. Hon uppmärksammar att skrivningar i läroplaner inte sällan kännetecknas av motstridigheter och lyfter fram problemet med skönlitteraturanvändning för sådant som inte låter sig mätas, som demokratisk fostran. Samtidigt pekar hon på de möjligheter till arbete med skönlitteratur som styrdokumentet inbegriper, framför allt i dokumentens övergripande mål.

I numrets sjätte och sista artikel, SKÖNLITTERATURBASERAD ETIKUNDERVISNING OCH FIKTIONALITET, av *Anna Lyngfelt* och *Anna Nissen*, knyts frågor som rör vad som läses ihop med *hur* skönlitteratur (ofta) används, nämligen som utgångspunkt för ämnesöverskridande arbete inriktat på specifika frågeställningar (som kan röra t. ex. etik). Det som Löfgren och Erixon konstaterat i sina artiklar, liksom Economou, får särskild uppmärksamhet: att skönlitteratur som estetisk uttrycksform inte har särskilt stort utrymme i dagens undervisningspraktik. Syftet med artikeln är emellertid att peka på en väg bortom litteraturdidaktiska positioneringar, där litteraturarbete inbegriper lärande både *om* och *genom* skönlitteratur. Detta resonemang anknyter till numrets övergripande syfte: att diskutera litteratur och läsning utifrån ett demokratiskt perspektiv, där hänsyn tas till de individuella och strukturella förutsättningar som präglar läsaktiviteter för de som deltar i dem (eller utesluts).

Avslutningsvis riktas ett varmt tack till Anders Franck, Eva Staxäng och Jenny Hultén, som gjorde temadagen om läsning och demokrati möjlig vid Göteborgs universitet 2017. Utan deras engagemang och administrativa förmåga hade inte temadagen blivit så meningsfull som den blev för de lärare och forskare som deltog i temadagens samtal och kunskapsutbyte.

Anna Lyngfelt, gästredaktör